

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1113513/2

בבית הדין הרבני נתניה

לפני כבוד הדיינים:

הרב חיים ו' וידאל

המבקשת: פלונית

הנדון: שינוי רישום מנשואה לגרושה לאחר נתינת אמתלה

החלטה

רקע עובדתי

המבקשת הופיעה בפני בית הדין בבקשה לאשר שהיא פנויה. מדובר באישה המתגוררת בהוסטל עם נשים נוספות, מנהלת אורח חיים עצמאי והולכת לבד לעבודה אך נתמכת ברקע על ידי עובדים סוציאליים במשך שעות היום. הצורך העכשווי למתן היתר פנויה הוא כדי לקבל הנחה בתשלום שהייה בהוסטל.

המבקשת הופיעה בפני בית הדין בליווי עו"ס מר יהודה וייס. לדבריה עלתה מפרס לישראל ובשנת תשנ"ז נישאה לבן דודה מר [פלוני]. לאחר זמן קצר הזוג ירד מהארץ והתגורר בארצות הברית. לאחר כשנתיים, בשנת תשנ"ט, התגרשה האישה מבעלה בארצות הברית (לדברי העו"ס הגירושין היו עקב סבלה של המבקשת ממחלת נפש). האישה צירפה 'מעשה בית דין' מבית דין מוכר בארצות הברית.

בשנת 2001 חזרה האישה ארצה ונרשמה בתעודת הזהות כנשואה. לדבריה הנ"ל היא כבר גרושה כבר שמונה עשרה שנה והיא מבקשת לשנות את מעמדה לגרושה. לשאלת בית הדין מדוע עד עכשיו לא דאגה לשנות את מעמדה, השיבה כי נוח היה לה להחזיק את עצמה כנשואה כי יותר כבוד הוא לה בגילה להיקרא נשואה מאשר רווקה או גרושה. המבקשת הוסיפה כי בשנים האחרונות היא גמרה בדעתה לשנות את מעמדה אך משלא מצאה את 'מעשה בית הדין' מארצות הברית חדלה מההתקדמות בנושא. ורק משבת דודתה הגב' [מ' ס'] מצאה את 'מעשה בית הדין' חזרה שוב לבקשתה לשינוי מעמדה.

כדי לברר אם המבקשת החזיקה את עצמה כנשואה, חקר בית הדין כמה מהעובדים בהוסטל, את חלקם – בשיחת טלפון.

האחות בהוסטל הגב' [ג'] סיפרה כי היא מכירה את המבקשת כשלוש שנים. לשאלת בית הדין אם המבקשת סיפרה לה שהיא נשואה, השיבה כי המבקשת נהגה מדי פעם לספר שהיא נשואה והייתה מראה לה את תמונתה עם בעלה. לשאלת בית הדין אם המבקשת החזיקה את עצמה נשואה גם כיום, השיבה האחות כי היא לא זוכרת פרט זה.

מנהל ההוסטל סיפר כי המבקשת מעולם לא סיפרה כי היא נשואה, וכשהיה צורך לברר את מעמדה במטרה להפחית מהתשלום עבור השהייה בהוסטל התברר כי בתעודת הזהות היא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

רשומה 'נשואה', או אז יזם המנהל שיחה עם המבקשת בנושא, והמבקשת טענה בפניו כי היא גרושה כבר שמונה עשרה שנה ומעולם לא נישאה מאז.

הגברת [מ' ס'] – בת דודתה של המבקשת סיפרה כי היא מלווה את המבקשת במשך שנים. לדבריה מאז שהמבקשת עלתה ארצה היא 'רודפת' אחריה ואחר אמה במטרה שתשנה את מעמדה לגרושה, אך "לא היה עם מי לדבר" הן מחמת מחלת הנפש של המבקשת הן מחמת גילה המתקדם של אמה של המבקשת. ורק לאחר שמעשה בית הדין מארצות הברית נמצא בביתה הייתה שעת כושר להתחיל בבקשה לשינוי מעמדה.

עובדי ההוסטל מדגישים כי בשל מחלת הנפש של המבקשת קשה לסמוך על אמירותיה בדבר היותה נשואה גם כיום. האישה היחידה שדורשת בשלומה של המבקשת היא בת דודתה ומעולם לא שמעו על מישהו הטוען שהוא בעלה של המבקשת.

נימוקים לקביעת מעמדה של המבקשת

הנושא המרכזי הטעון בירור בנידון דידן הוא שהאישה בעלותה ארצה הגישה בקשה לקבלת תעודת זהות, היה בידה לפנות לבית הדין הרבני לשינוי מעמדה והיא לא עשתה כן ונרשמה בתעודת זהות כנשואה, אף על פי שלדבריה זהיום כבר עברו כמה שנים מאז התגרשה. כמו כן, לפני כשנה וחצי חידשה שוב את תעודת הזהות ושוב נרשמה כנשואה.

כמו כן לאור העדות של האחיות של ההוסטל יש לדון אם המבקשת נדונה כמי שהחזיקה את עצמה כנשואה – עובדה המצריכה מתן גט מחדש – ראה בבית שמואל (סימן יט ס"ק ב) שכתב שאם החזיקה עצמה כנשואה שלושים יום או החזיקה עצמה נידה שלושים יום שוב לא מהניא אמתלה כדין אישה שהוחזקה נידה בשכנותיה כשלבשה בגדי נידות לדעת הרמב"ן שיובא להלן. ואמנם בערוך השולחן (יורה דעה סימן קפה סעיף יח) חלק עליו שבנידה לא מהני 'הוחזקה שלושים יום' כמו 'הוחזקה נידה בשכנותיה' כשלבשה בגדי נידות, אבל לענין הוחזקה שלושים יום כנשואה נראה שמסכים עם הבית שמואל – שלא מהני אמתלה לאחר שלושים יום.

נתינת אמתלה למעשה המעיד על היותה נשואה

והנה בכתובות (כב, א) מבואר דמהני אמתלה למי שאמרה "אשת איש אני" – 'כדי שלא יקפצו עליה אנשים שאינם מהוגנין', אולם גבי נידה נחלקו הרמב"ן והטור (יורה דעה סימן קפה) אם מהני אמתלה אחר שעשתה מעשה כגון שלבשה בגדי נידות, וקיימא לן שם כשיטת הרמב"ן וכן פסק בשולחן ערוך (יורה דעה שם סעיפים ב-ג) שלא מועילה אמתלה בכהאי גוונא. ובסברת הרמב"ן הסביר הבית יוסף (שם ד"ה "ומ"ש רבינו") שבסיבת בושא ואונס ייתכן שתאמר שהיא טמאה, אבל לא שתעשה מעשה ותלבש בגדי נידות. והוסיף הב"ח (שם ס"ק ו) שדי היה לה לומר לבעלה שהיא טמאה ומדהוסיפה ללבוש בגדי נידות, זו ראייה שאכן היא נידה ואינה נאמנת לחזור בה אפילו באמתלה.

ויש לדון אם גם בנידון דידן כהאי גוונא נחשב כעשתה מעשה בכך שאפשרה לרשום עצמה – שזה מעשה – כנשואה, בשעה שהיה באפשרותה לשנות את מעמדה לגרושה.

והנה "מילתא דלא רמיא עליה דאיניש, לאו אדעתיה" וכדאמרינן בשבועות (מא, ב). כלומר: דבר שאינו מוטל עליו לעשותו – אין אדם נתפס עליו, ולכן אמרו שם שמי שטען שפרע לחברו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בפני עדים ואחר כך נמצא שקרן אינו נעשה כפרן, כיוון שהמלווה לא התנה לפרעו בעדים, הדבר לא היה מוטל עליו וייתכן שלא דק במה שאמר שפרע בעדים.

יתרה מזו: בנידון דידן שינוי מעמד אישי מצריך פתיחת תיק ועמידה לדיון בפני בית דין רבני, ובדרך כלל אנשים העולים מחו"ל בין שהם עולים חדשים או תושבים חוזרים, אינם פועלים מידית בעניין שינוי מעמדם בבית הדין – לשנות מנשואה לגרושה, בגלל הביורוקרטיה, שבית הדין צריך לברר האם בית הדין שפעל שם מוכר וכו'.

ובדומה לזה יש לומר גם בנידון דידן שהמבקשת לא נזהרה לשנות את מעמדה כגרושה כי לא ראתה דחיפות לשנות מעמדה ובפרט שהמבקשת היא בגדר פתיה שאינה ערה לגמרי להשלכות העתידיות הנובעות מחוסר המעש לשינוי מעמדה.

מצד שני, נכון הדבר שלא היה מוטל עליה ולא הייתה כל דחיפות בשעתו לשנות את מעמדה, אבל לכאורה כאשר החליטה להוציא תעודת זהות, היה מוטל עליה להימנע מלגרומ 'בקום עשה' לחידוש מעמדה רשומה כנשואה בשעה שהיא מוציאה תעודת זהות.

לשאלת בית הדין על מה ראתה לעשות ככה, השיבה כי העדיפה להיקרא נשואה כי יותר כבוד הוא לה שיש לה "בעל" מאשר תציג עצמה כרווקה שמעולם לא נישאה או כגרושה. וכיוצא בזה מצאנו (בבא מציעא סז, א) "דניחא לה דתיפוק עלה שמא דאישות". ועוד הוסיפה כי הדברים התארכו בשל העובדה שמעשה בית הדין מארצות הברית לא היה בנמצא.

הרישום כנשואה בתעודת זהות אינו נדון כעשתה מעשה

יש מקום לומר שהמבקשת לא עשתה מעשה וגם לא נחשב שהיא 'ציוותה' לעשות מעשה. הרישום בתעודת הזהות שהיא נשואה אינו מעלה או מוריד כלום כעת כמו שיבואר.

מתוך בירור בנתוני משרד הפנים שביקש בית הדין עולה שהרישום היחיד לנישואין של המבקשת הוא לבעל בשם [פלונג], והוא משנת תשנ"ז. נמצא כי הרישום כנשואה נשאר מאז, שכן משרד הפנים אינו משנה סטטוס כל עוד לא מוצגת בפניו החלטה שיפוטית לשינוי. מכאן ששונה נידונו מהמעשה שבלבשה בגדי נידות. שם המעשה הוא ראייה על השעה הנוכחית והלאה שהיא נידה, מה שאין כן בנידון דידן: המעשה מעיד על הרישום המקורי שלה כנשואה – מאז, ואינו מעיד על מצבה העכשווי.

יש להבהיר עוד כי אין לחשוש גם שבעלה הקודם חזר ונשאה (מחזיר גרושתו), ומחמת זה נשאר הרישום המקורי נכון גם להיום – זה אינו כי אם בני הזוג הזה היו מבקשים להינשא זה לזו בשנית, מסתבר כי מחלקת הנישואין ברבנות לא הייתה מאפשרת רישום לנישואין מחדש, עד אשר הייתה מפנה אותם לבית הדין הרבני שיאשר את הגירושין בארצות הברית, ורק לאחר מכן יגישו בקשה ברבנות להינשא שוב.

אין לחוש גם שבני הזוג נישאו בשנית באופן פרטי בחו"ל או אפילו בארץ כי כפי שנתבאר הרישום לנישואים בתעודת זהות מתייחס רק לנישואים המקוריים בשנת תשנ"ז ואין לקשור את הרישום של נישואין רשמיים להיתכנות של נישואים פרטיים.

יש להבהיר כי הגם שהמבקשת אמרה לבית הדין שהיא 'רשמה את עצמה' כנשואה, הנה כפי שנתבאר לא קיים מצב שבו משרד הפנים ירשום את המבקשת כנשואה בלי שיש סימוכין רשמיים לכך. ונמצא שאין כל משמעות לאמירתה שהיא כביכול רשמה עצמה כנשואה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הדבר היחיד שנותר לדון בו, אם בכלל, הוא אם המבקשת החזיקה את עצמה כנשואה כדוגמת הוחזקה נידה בשכנותיה. ולזה נקדים כבר כעת ויתבאר יותר בהרחבה כי דין הוחזקה בשכנותיה הוא מעשה תמידי ושכיח בכל שעה כאשר האישה לובשת בגדי נידות בפני שכנותיה שהוא בגדר 'אנן סהדי' שהיא נידה (כהגדרת החוות דעת שיובא להלן), מה שאין כן הרישום בתעודת זהות כנשואה שפרט זה אינו מוצג תדיר ובכל שעה כבגדי נידות. ומה עוד שהגם שהמבקשת נהגה לספר לאחות [ג'] שהיא נשואה, הנה לא שמענו ממנה שהיא הראתה לה את הרישום בתעודת זהות כדי להוכיח עובדה זו, והגם שיש בידה הוכחה זמינה וטובה לסיפורה. ונראה שאם בפועל לא השתמשה בהוכחה שבתעודה – אין זה בגדר 'הוחזקה נידה בשכנותיה' שבכל שעה רואים אותה כבגדי נדות.

הדין באמרה אשת אני 'לפלוני'

לאור הנ"ל אין לאסור את האישה גם מצד שיטת הרא"ה. דהנה דעת הרא"ה (המובאת בר"ן כתובות כב) כי אישה האומרת "אשת איש אני לפלוני" אינה נאמנת לחזור בה אפילו באמתלה כיוון שהנאמנות הניתנת לה היא רק לעניין איסורים אך אין לה נאמנות לחוב לבעלה באמרה שאינה אשתו, עכ"ד. וכן פסק הרמ"א בשם יש אומרים (אבן העזר סימן מז סעיף ד):

"ויש אומרים דכל זה מיירי באמרה 'נתקדשתי' סתם, אבל אמרה 'נתקדשתי לפלוני' שוב אינה נאמנת לומר 'פנויה אני', דלאו כל הימנה לחוב לו ולהפקיע עצמו ממנה."

וראה בקצות החושן (סימן פ ס"ק א) שהביא שיטת הרא"ה כדי להצדיק את שיטת הסוברים שלא מהני אמתלה בממון.

והנה בנידון דידן המבקשת רשומה כנשואה למר [פלוני] וכנ"ל. אולם לאמור בנידון דידן כשהוצגה תעודת זהות שרשום בה שהיא נשואה, הרי מבירור קל שקיים בית הדין במשרד הפנים עלה כי הרישום לנישואין לא השתנה משנת תשנ"ז ואין שייכות וזיקה מרישום זה לנישואין נוספים מאז.

ויש ללמוד לנידון דידן מדברי הבית שמואל (שם ס"ק ט) ולזה הסכים הערוך השולחן (שם סעיף יא) הסובר שאם נתנה אמתלה לדבריה תוך כדי דיבור דמהני אף לשיטת הרא"ה, וקל וחומר בנידון דידן שמעולם לא טענה המבקשת מפורשות כי היא נשואה כעת, אלא רק הוצגה תעודת זהות שרשום בה שהיא נשואה מאז שנת תשנ"ז ועם זאת הוצג מעשה בית דין המראה כי הנישואין משנת תשנ"ז באו לידי סיומם כדין. ויש לדון זאת כעין אמתלה הניתנת מידי ששומטת את המשמעות העכשווית של הרישום לנישואין משנת תשנ"ז. ואף שהחלקת מחוקק (שם ס"ק ד) הבין כי לדברי הרא"ה והרמ"א לא מהניא אמתלה אף בתוך כדי דיבור, הנה החלקת מחוקק נשאר בזה בצריך עיון מדוע לא תועיל אמתלה תוך כדי דיבור כמו בכל התורה, וראה עוד בטיב קידושין (ס"ק ט) שנקט כך לדינא כי גם הרא"ה לא החליט דין זה כבירור. לכן לאור כל זה יש לדון בנידון דידן כעין אמתלה בתוך כדי דיבור.

גם ביחס לאמירתה בפני פקיד משרד הפנים בעת הוצאת תעודת זהות שהיא נשואה – והרי שם לא נאמרה כל אמתלה, אם כן היה מקום לומר שלא תועיל שוב אמתלה באמירתה בפני בית הדין – לפי האמור אין כל משמעות לאמירתה אז כיוון שמשרד הפנים אינו פועל – ובוודאי אינו משנה רישום קיים – לפי תצהירים של אנשים הבאים לפניו אלא רק לפי מסמכים רשמיים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כתעודות נישואין וגירושין שמנפיקים מחלקות הנישואין ובתי הדין הרבניים (או מסמכים רשמיים מחו"ל), וממילא אמירתה בעניין זה בפני פקיד משרד הפנים היא 'יתר' שהוא כ'נטול' ואין לייחס לדבריה אלו כל חשיבות. ואף אם היא חושבת שלאמירתה בפני פקיד משרד הפנים יש משמעות מחייבת, יש לומר שאין משמעות מחייבת לאמירתה בפני פקיד משרד הפנים כיוון שאפשר לחזור מכל אמירה שנאמרה שלא בפני בית הדין, וכיוון שלאמירה בפני בית הדין ניתנה אמתלה מיידית תוך כדי דיבור, הרי שיש למיזל בתר אמירה זו בלבד (עניין זה יבואר להלן בהרחבה).

מלבד זאת הרי המבקשת הוכחה כפתיה ואין לנו עדות ברורה כי המבקשת אכן אמרה בפני פקיד משרד הפנים שהיא נשואה גם כעת.

הרישום בתעודת זהות לנישואין אינו מעיד בהכרח על נישואין כדת משה וישראל

יש להוסיף שעל פי בג"ץ (143/62 פונק – שלזינגר) משרד הפנים חייב לרשום כנשואים גם מי שנישאו בנישואין אזרחיים בחו"ל. בנימוקי ההחלטה נכתב שהרישום אינו מעיד על תוקפם החוקי של הנישואין וודאי שלא על זה ההלכתי אלא על שהצהירו כך בפני הרושם ושהציגו לפניו מסמך רשמי המעיד לכאורה על עריכת טקס נישואין כלשהו. רישום זה מועיל לצרכים טכניים כמו קבלת משכנתה אבל אינו מעיד כלל על הסטטוס ההלכתי של הצדדים.

הנוגע לענייננו הוא שאפילו נניח כי הרישום לנישואין נדון כמעשה, אך שונה מעשה זה ממעשה של לבישת בגדי נידות בפני שכנותיה שמעיד באופן חד משמעי על היותה נידה. מה שאין כן בנידון דידן ישנם מצבים שהרישום בתעודת זהות אינו מעיד על נישואין כדת משה וישראל, ויש לדמות לדברי הפוסקים המובאים בפתחי תשובה (אכן העזר סימן קנב ס"ק ו, יובא להלן) שהליכת אישה בכיסוי ראש אינה בהכרח מעידה שהיא נשואה, כיוון גם גרושות ורווקות הולכות כך במקומות מסוימים, ונפקא מינה במקרה הנדון שם שגם אישה שנהגה ללכת בכיסוי ראש נאמנת לומר "אשת הייתי וגרושה אני" ולא אמרינן מדהלכה בכיסוי ראש הרי שיש 'אנן סהדי' שהיא נשואה ולא מפיה אנו חיים וממילא אינה נאמנת – מדין 'הפה שאסר' – זה אינו כי ההליכה בכיסוי ראש אינה הוכחה ברורה להיותה נשואה. וכמו כן בנידון דידן הרישום בתעודת זהות לנישואין אינו בהכרח עדות להיות הזוג נשואים כדת משה וישראל. והגם כי מנהג בתי הדין לחייב במתן גט לכל הרושמים בתעודת זהות כנשואים – כולל אלה שנשואים אזרחית, מכל מקום אין זה אלא לחומרא, ובמקום עיגון וכדו' המנהג להקל ולהתיר את הנישואין גם ללא מתן גט, והיינו טעמא כי נקטינן שמעיקר הדין אין לנישואין אזרחיים תוקף של נישואין כדת משה וישראל המחייבים במתן גט.

[ואמנם אליבא דאמת רישומה של המבקשת התבסס על נישואיה בשנת תשנ"ז שהיו כדת משה וישראל, אלא שכלפי נישואין אלה הרי יש ראייה שנתגרשה וכל נידוננו הוא אם יש לחוש שהרישום נעשה על פי הצהרה של המבקשת או מסמך על נישואין נוספים – לאחר גירושה, ולעניין זה – גם אם היה מקום לחשוש לכך – הרי אין בכך ראייה לנישואין כדת משה וישראל.]

לאור זה, יש סימוכין נוספים ליכולתה של המבקשת לתת אמתלה שכיום היא גרושה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יש לקבל את הסברה של המבקשת אפילו נניח כי רישום נשואה בתעודת זהות נחשב כמעשה גם אם נאמר כי הרישום כנשואה בתעודת זהות מהווה 'מעשה', נראה כי יש לדון להיעתר לבקשת המבקשת אף לדעת הרמב"ן והשולחן ערוך שפסק כמותו, וזאת מכמה טעמים:

הנה הפוסקים הקשו סתירה לדין זה גבי הוחזקה נידה מהמבואר ביורה דעה (סימן א סעיף יג ומקורו בבית יוסף בשם התשב"ץ) גבי טבח לאחר ששחט, שעשה סימן בראש הכבש אחד, שהוא טרפה, דאף שעשיית הסימן נדון כעשיית סימן לטריפה, עם כל זה יש בידו של הטבח לחזור בו באמתלה כגון שרצה לשמור את החתיכה לעצמו אף שזה אחר מעשה.

הב"ח (שם ס"ק ו) תירץ שבאישה נידה שלבשה בגדי נידות לא מהניא אמתלה כי היה בידה לומר שהייתה נידה בלא לעשות מעשה, מה שאין כן בשוחט שלא הייתה לו דרך אחרת לשמור בהמה זו לעצמו. ובנידון דידן היה מקום לומר שלא היה בידה להראות שהיא נשואה אלא אם כן הדבר נרשם בתעודת זהות, אבל זה אינו, כי כל מטרתה הייתה להראות לחברותיה שהיא נשואה ולשם כך יש בידה לספר זאת לחברותיה כפי שעשתה כן, שסיפורה סיפור [ג'] – האחות במוסד שבו היא שוהה שהיא נשואה והראתה לה תמונה שלה עם "בעלה".

עם זאת יש להיעתר לבקשת המבקשת מהטעמים נוספים:

א. הבית יוסף שם כתב בשם הרמב"ם וספר התרומה שאפילו טענה שמה שלבשה בגדי נדות היה מחמת שחוק, אינה נאמנת. אך ראה בספר פרדס רימונים (סוף ס"ק ב) שהכול תלוי בעיני המורה. ולזה הסכים מרן הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל (טהרת הבית סימן ד סוף סעיף ג) וראה עוד בספר אבני שהם (סימן קפה עמוד ז). ונראה שגם לדעת החולקים זהו משום שאין אישה משטה בדבר כל כך חמור. אבל בנידון דידן הלא אישה זו שהיא פתיה שאינה מבחינה בחומרת העניין, הרי יש לומר שלפי רמת שכלה זה דבר ראוי לעשות אפילו לכתחילה.

ב. ראה למרן הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל (טהרת הבית עמוד קע) שהביא אחרונים שיש לחלק בין לבשה בגדי נידות שהוא דבר גנאי ולא כל כמינה לעשות אלא אם כן הדבר אמת, מה שאין כן בשוחט שאין בעשיית המעשה עניין של גנאי. ובנידון דידן אדרבה לפי דבריה הרי יש בזה שבח בעבורה וקל וחומר שתועיל אמתלה. וראה כיוצא בזה בתורת השלמים שם שתירץ שבנידה אינה נאמנת כי היא משיאה שם רע לבעלה כשחוזרת בה ולכן אינה נאמנת, וזה אינו שייך בנידון דידן.

חידושו של החוות דעת שב'שוויא אנפשה חתיכה דאיסורא' מועילה אמתלה אפילו בעשתה מעשה (ג) והנה בחוות דעת (שם בביאורים ס"ק ה) כתב ליישב את הסתירה הנ"ל באריכות, וזו לשונו (הנוגעת ישירות לענייננו):

"והנה נראה ברור דבכל מקום דהימניה רחמנא לעד אחד דלא מהני אמתלא להיות חוזר ומגיד, כמבואר בחושן משפט (סימן כט סעיף א) גבי עד אחד לשבועה דאינו חוזר ומגיד אפילו באמתלא, וכן בעד סוטה, ואם כן נראה דהוא הדין בעד אחד באיסורין כיון דהימניה רחמנא אינו יכול להיות חוזר ומגיד אפילו באמתלא, דמאי שנא מעד אחד לשבועה דאינו חוזר ומגיד אפילו באמתלא או מעד אחד בסוטה דבתרוייהו הימניהו רחמנא.

ועוד ראיה דבעד אחד באיסורין אינו חוזר ומגיד אפילו באמתלא, מהא דכתב הרמב"ם (בפרק טז מסנהדרין הלכה ו) דאמר עד אחד חלב כליות הוא זה ובא אחד ואכלו דלוקה, ואי היה מועיל אמתלא לחזור ולהגיד לא היינו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מלקין דהתראת ספק היא, כמו שהוכיח הרמ"א בתשובה (סימן ב) דאינו מועיל אמתלא בהוחזקה נדה מהא דלוקין עליה, עיין שם, אלמא דכל היכא דלוקין לא מהני אמתלא לחזור ולהגיד, ועיין בשו"ת חוט השני (סימן יג).

ולזה בעי הש"ס שפיר גבי טמאה אני לך אי מהני אמתלא, ולא הוי מצוי למיפשט מהא דפנויה אני, דשאני התם גבי אשת איש דלדידה לא הימנה רחמנא ואינה אסורה רק מטעם שויה אנפשה חתיכה דאיסורא כמבואר בקידושין (דף סג הנ"ל), ונגד שויה אנפשה חתיכה דאיסורא מהני אמתלא, אבל בטמאה אני דנדה דהימנה רחמנא, דעיקר נאמנות באיסורין מנדה ילפינן, היה סברת הבעל האיבעיא דלא ליהני אמתלא כמו בכל מקום דהימניה רחמנא לעד אחד כגון בסוטה ובשבעה כנ"ל.

ופשיט ליה דאף בזו אם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת [...] ואם כן נראה הא דכתב הרמב"ם (בפרק טז מסנהדרין – שם) דלוקין על איסור שהוחזק בעד אחד היינו כשהעיד בבית דין דאין יכול לחזור בו, אבל כשהגיד חוץ לבית דין אף דנאמן מכל מקום כיון דיכול לומר מבודה הייתי הוי התראת ספק ואין לוקין כמו שכתב הרמ"א בתשובה (סימן ב הנ"ל), ואם כן גבי טמאה אני כיון שלא אמרה בבית דין אם היו דנין על זה מטעם נאמנות באיסורין, אפילו מבודה הייתי בלא אמתלא היתה יכולה לומר, כמו בכל עד באיסורין דמנדה ילפינן דיכולה לומר מבודה הייתי, רק כיון דבטמאה אני איכא גם כן סברא דשויה אנפשה חתיכה דאיסורא צריכה אמתלה.

היוצא לנו מזה דאמתלא אינו מועילה רק נגד שויה אנפשה חתיכה דאיסורא, מה שאין כן בדבר שהוא מטעם נאמנות הנוגע לאחרונא אז ודאי דאפילו אמתלא אינו מועיל או דאין צריך אמתלא.

ולפי זה לא קשה שוב קושית הש"ך והט"ז, דהוחזקה נדה בשכנותיה על כרחך לאו מטעם שויה אנפשה חתיכה דאיסורא היא, דמטעם זה אינו לוקה כדמוכח מקדושין (דף סג ע"ב) ברש"י (ד"ה לדידה לא הימנה), ועל כרחך מטעם נאמנות דהימנה רחמנא, וכל שנעשית חזקה על פי עדותה הוי כהגידה בפני בית דין ואינה יכולה לומר שוב מבודה הייתי אפילו בלא טעם דשויה אנפשה חתיכה דאיסורא, דאלו היתה יכולה לקלקל הגדתה באמירת מבודה הייתי ודאי דלא היה בעלה לוקה על ידה, דמטעם חתיכה דאיסורא אין לוקין, וגם כל זמן שיכולה לחזור מהגדתה לא נגמרה עדותה ואין לוקין וכמו שכתבתי בשם הרמ"א לעיל, וכיון דנגמר הנאמנות דידה למלקות ואינה יכולה לומר מבודה הייתי אף אמתלא אינו מועיל וכמו שכתבתי לעיל. מה שאין כן בטבח דהבהמה יש לה חזקת היתר דנשחטה הותרה (חולין ל, א), ועד אחד אינו נאמן במקום החזקה, והטבח דנאמן כתב הט"ז (בסימן לט ס"ק יט) שהוא נאמן מטעם שהוא בידו, עיין שם.

ונמצא דין דהכא רחוק מהך דינא דטבח כרחוק מזרח ממערב וזה ברור בעיני, ויש אתי בזה אריכות דברים וגם לבאר המחלוקת בין הפוסקים בהא דסימן א' גבי טבח שאמר שלא נשחט כראוי, ואין כאן מקומו.

ביאור דברי החוות דעת הוא כך: החוות דעת מייסד דלא מהניא אמתלה אחרי אמירה שהיא בגדר 'מתן עדות'. זאת אומרת: כמו שבעדות ערווה וממון דבעינן בהו שני עדים בפני בית דין ואין אפשרות חזרה מהעדות – אפילו באמתלה – "כיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד" ויתרה מזו מבואר שאפילו בעדות עד אחד לשבעה לא מהניא חזרה אפילו באמתלה כיוון שכבר התקבלה עדותו ונחקרה בבית דין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כמו כן, אישה האומרת שהיא טמאה נידה – נאמנת מדין עדות עד אחד שאין חזרה ממנה, ונפקא מינה שגם בעלה ילקה אם יבוא עליה, אלא שזה רק אם לבשה בגדי נידות – שאז נחשב הדבר כ'הוחזק האיסור על פיה'.

(אמנם בקובץ הערות [סימן עח אות ג] כתב שיש לדחות את הראיה מעדות עד אחד לשבועה כי עד אחד לשבועה הוא בענייני ממון ושם באמת התחדש כי כשם שבעדות שני עדים נאמר הכלל 'כיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד' – כן התחדש כלל זה לעניין עד אחד המחייב שבועה בענייני ממון. אבל בעדות עד אחד לאיסורים כלל לא התחדש הכלל ד'כיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד'.)

וראה שם בדברי החוות דעת שהוכיח כדבריו גם משו"ת הר"ן (סימן מז).

והטעם שבנידה בעיני 'הוחזק', ובלא זה לא ילקה בעלה, הוא על פי דברי הרמב"ם (סנהדרין פרק טז) שכתב "האיסור עצמו בעד אחד יוחזק" וכונתו שאם העיד עד אחד על חתיכת בשר שהיא חֲלָב – רק אם אחרי שהוחזק כן בא אחר ואכלה חייב מלקות, אבל לפני שהוחזק – פטור ממלקות. וכתב החוות דעת ש'הוחזק' היינו אם העיד בפני בית דין – נחשב הדבר כהוחזק.

עדות 'אנן סהדי' נדונה כמי שהתקבלה בפני בית דין

וכתב החוות דעת שכמו כן בלבשה בגדי נידות הווי ליה כהוחזק ורק אחרי שלבשה בגדי נידות אם בא בעלה עליה לוקה. ואף שלא העידה בפני בית דין, ככל הנראה טעמו של החוות דעת הוא שבעדות מדין 'אנן סהדי' שאינה מחוסרת מתן עדות בפני בית דין – יש להחשיבה כמו עדות שכבר נגבתה בפני בית דין. מה שאין כן בעדות שאינה בגדר 'אנן סהדי' שכל עוד לא נגבתה העדות בפני בית דין לא נחשב הדבר כהוחזק האיסור על פיו.

ולפי זה כתב ליישב שלא מהני אמתלה בנידה אחרי שלבשה בגדי נידות כיוון שהוחזקה לנידה, ומשום כך היא כ'חוזר ומגיד' ולא מהני, מה שאין כן בשוחט שאין הוא יכול להיות נאמן כעד אחרי שכבר שחט כי אחרי השחיטה הוחזקו כל הבהמות ששחט ב'חזקת היתר' שהן כשרות, ולא שייך שוב שהוא יהיה נאמן נגד חזקה ונאמנותו היא לכל היותר מדין 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' דנאמן לחזור בו באמתלה. עד כאן ביאור דבריו.

כך מוכח גם מדברי ההפלאה (כתובות כב, א) שכתב וזו לשונו:

"וצריך לחלק בין כשהעידו לפני בית דין – אין יכולים לחזור אפילו באמתלא ובין עד אחד שאמר שלא בפני בית דין – אף על גב דנאמן יכול לחזור על פי אמתלא."

הרי מבואר שעד אחד יוכל לחזור בו באמתלה רק אם העיד שלא בפני בית דין אבל אחר שהעיד בפני בית דין שוב אינו נאמן לחזור אפילו באמתלה, וזה ממש כסברת החוות דעת. (אולם ראה להלן לעניין חידושו של ההפלאה שגם באמרה "אשת איש אני" יש לה נאמנות כמו של אביה שאמר שהיא מקודשת – שבזה דעת האחרונים שלא כדבריו. ויש להוכיח מדברי האחרונים החולקים על ההפלאה שרק לעניין זה הם נחלקו, אבל לא נחלקו עליו במה שחילק בין עד אחד שנאמן לחזור באמתלה כשהעיד מחוץ לבית דין לבין כשהעיד בפני בית דין וכעולה מדברי החוות דעת).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ההשלכה לנידון דידן

ולפי זה בנידון דידן שעסקינן במבקשת המציגה תעודת זהות שהיא רשומה בה כנשואה, אין זה מדין עדות אלא לכל היותר מדין 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' כי בדבר שבערווה עד אחד אינו נאמן אלא רק מדין שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא וממילא מהני אמתלה (וראה עוד להלן מה שכתבנו בזה במחלוקת ההפלאה ורבי עקיבא איגר).

ואף שהמבקשת מחזיקה בתעודת זהות שהיא רשומה בה כנשואה, נראה שאין זה בגדר 'הוחזקה בשכנותיה' דלפי דברי החוות דעת כהאי גוונא נדון כאנן סהדי וכאילו היה עדות בפני בית דין ולא מהני בה אמתלה כי הוחזקה נידה בשכנותיה הוא דבר ניכר ותדיר המתרחש בפני שכנותיה שרואות אותה לבושה כך בכל שעה, מה שאין כן בנידון דידן שתעודת הזהות אינה מוצגת באופן תדיר ובפרט שכמעט ואין שימוש ברישום כנשואה המופיע בתעודת זהות. ועובדה היא שבעדות האחות נאמר רק שהמבקשת הציגה את עצמה כנשואה בצירוף תמונות אך מעולם לא הציגה בפניה תעודת זהות כדי להוכיח זאת.

השב שמעתתא חולק על החוות דעת

ואף אמנם שמדברי השב שמעתתא (ו, ה) נראה שהוא חולק על יסוד דברי החוות דעת, שכתב בנדון שנחלקו בו חכמי פרובינציא באחד שאמר "קידשתי את בתי" אם נאמן לחזור בו באמתלה, וזו לשונו:

"כתב בתשובת מוהרי"ן לב (חלק א שאלה מג כלל ו סימן לט) וזו לשונו: מצאתי כתוב בתשובות רבני פרובינציא במעשה שהיה בימיהם בטוליטולה על איש אחד שהוציא קול שקידש את בתו בעודה קטנה ונשבע שקידשה לפלוני בן פלוני, ואחר כך עמדה זאת האשה ונשאת לאחר והיה נותן אביה אמתלא. והגיעו הדברים לכל חכמי פרובינציא וצרפת, וקצת מהם היו אומרים שהיו חולקין דדוקא באשה אמרו בגמרא ואם נתנה אמתלא לדבריה אבל לא באב, ומשום דאמרין בגמרא פרק האומר לדידיה הימניה רחמנא לדידה לא הימניה רחמנא, והאב הימניה רחמנא כשני עדים בבתו ומשום הכי אינו מועיל אמתלא."

וכתב השב שמעתתא להכריע שהאב נאמן לחזור בו באמתלה וזו לשונו:

"אמנם נראה מוכח דאפילו היכא דהימניה רחמנא מהני אמתלא, מהא דאמרו (פרק ב דכתובות – דף כב, א):

'בעא מיניה שמואל מרב: אמרה "טמאה אני" וחזרה ואמרה "טהורה אני" – מהו? אמר ליה: אף בזו אם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת. תנא מיניה ארבעין זימנין ואפילו הכי לא עבד שמואל עובדא בנפשיה.'

עיין שם.

והכי קיימא לן דמהני אמתלא וכמבואר ברי"ף וברמב"ם (פרק ד מהלכות איסורי ביאה הלכה י) ובטור ושולחן ערוך (יורה דעה סימן קפה סעיף ג), ואשה נאמנת מן התורה ורחמנא הימניה דכתיב 'וספרה לה', ומזה ילפינן דעד אחד נאמן באיסורין ואפילו הכי מהני אמתלא."

מבואר שאף על פי שהאב שאמר "קידשתי את בתי" נאמן לגמרי, מכל מקום כשם שמצינו שאמתלה מהניא באומרת טמאה אני (כתובות כג, א) ומשם ילפינן שעד אחד נאמן באיסורין אם כן מוכח שכמו כן אמתלה מהניא אף במקרה שיש נאמנות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והוסיף השב שמעתתא שאין הבדל בין שהעיד בפני בית דין לשלא העיד כי אף אם אמר את דבריו מחוץ לבית דין אין הוא יכול לחזור בו, וזו לשונו:

“ואם כן מוכח דעד כאן לא אמרינן ‘כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד’ אלא בהגדת שני עדים ובהו כתיב ‘אם לא יגיד ונשא עונו’ דבעי הגדה בפני בית דין ושוב אינו חוזר ומגיד, אבל העדאת עד אחד באיסורין דלא בעי בית דין – משום הכי אפילו אומר בפני בית דין יכול לחזור אם נותן אמתלא לדבריו.”

וזהו דלא כמו שהעלה החוות דעת שאין חזרה מעדות עד אחד רק אחרי שהיא התקבלה בפני בית דין.

ויש לציין בהקשר זה את שיטת הגר"ח מוולוז'ין בחוט המשולש (חושן משפט סימן ג) לעניין אב שאמר “בני ממזר” אם נאמן לחזור בו לאחר שהעיד בפני בית דין – עיין שם שהוכיח מדברי הרשב"א ההולך בשיטת הרמב"ן הנ"ל שהוחזקה נידה בשכנותיה אינה נאמנת לחזור באמתלה, דמוכח מלשונו שכל מה שאינה נאמנת לחזור בה זהו משום שלא הייתה משטה לומר שהיא נידה כשעושה מעשה ללבוש בגדי נדות. ומשמע שלולא טעם זה, יש בידה לחזור בה אפילו העידה בפני בית דין. ובטעם הדבר כתב החוט המשולש משום שרק בעדות שני עדים נאמר הכלל של ‘כיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד’ אבל בעדות עד אחד – אפילו שהתורה האמינתו באיסורין – לא נאמר כלל זה ולהכי נאמן לחזור בו באמתלה אפילו העיד עדותו בפני בית דין וזהו כהסברה הנזכרת בדברי השב שמעתתא. וראה בחזון איש (אבן העזר סימן נט אות כד) שדחה ראייתו שאין דברי הרשב"א מכוונים לעניין נחקרה עדותו בבית דין ולעולם אין באפשרותו לחזור בו לאחר שהעיד בפני בית דין.

על כל פנים, מדברי השב שמעתתא עולה שהוא סובר שגם אם נתקבלה עדות של עד אחד בפני בית דין אכתי יכול לחזור ולתת אמתלה. ולפי דבריו לכאורה שוב אין מקום לחילוק של החוות דעת בין עדות עד אחד לבין דין ‘שוויה אנפשיה’ אלא דין שניהם שווה. ומעתה, שאין יסוד לחלק ביניהם, כדי ליישב הקושיה מהא דטבח הדרנא לחילוק האחרונים בין עשתה מעשה ללא עשתה מעשה. וממילא בנידון דידן, עד כמה שיוגדר כ'עשתה מעשה', לכאורה לדברי השב שמעתתא לא תוכל עוד לתת אמתלה. ולהלן נבאר ראיות לדברי החוות דעת. (ועוד יתבאר להלן שבנידון דידן יודו כולי עלמא).

סברת החולקים על השב שמעתתא

והנה יש לחזק את סברת החוות דעת וממילא להעיר על ראייתו של השב שמעתתא מדין עד אחד נאמן באיסורין – כבנידה – שנאמן לחזור בו באמתלה שהוא הדין שיש אפשרות לחזור באמתלה גם מעדות האב שאמר “קידשתי את בתי”, דיש לומר כי שונה דינו מדין עד אחד באיסורין שבו התחדש שגם עד אחד נאמן בלא צורך שהעדות תתקבל בפני בית דין, מה שאין כן בדבר שבערווה לא מצינו עדות בפחות משניים מלבד באב שהאמינתו תורה לבדו. ועל כורחך כדכתבו חכמי פרובינציא כי לעניין זה התורה נתנה נאמנות לאב כמו שניים, אבל גם עדות זו היא בכלל עדות הנדרשת להיגבות בפני בית דין, וזאת בשונה מעדות עד אחד שאינה צריכה להיגבות בפני בית דין.

והשתא יש להעיר דמניין להשוות עדות עד אחד דמהניא בה אמתלה לעדות האב לעניין קידושין שדבריו הם כשני עדים – שגם בו תועיל אמתלה. אדרבה יש לומר לאידך גיסא: כמו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שבעדות שני עדים אין אפשרות חזרה כיוון שהעדות נגבתה בפני בית דין וכיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, כך לא תהיה אפשרות חזרה מאמירת האב שקידש את בתו כי לדבריו יש תוקף של שני עדים שנגבתה עדותם בפני בית דין. מה שאין כן בעדות עד אחד שלא צריכה להיגבות בפני בית דין, שפיר יש מקום לחזרה ממנה באמתלה.

שוב ראיתי בשו"ת חמדת שלמה (סימן נו) שנטה מדברי השב שמעתתא בדרך נוספת, וזו לשונו:

"ולעניות דעתי נראה ליישב דע"כ לא נסתפקו חכמי פרובינציה לומר דהאב אינו נאמן באמתלה לא מטעמא שכתב הגאון הנ"ל משום דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד כי עיינתי במוהרי"ן לב שם ולא נזכר שם דבר זה רק מטעם כיון שהאב נאמן כשני עדים משום הכי יש לומר דאינו נאמן באמתלה – עיין שם. ויש לומר דכוונתם הוא כיון דקיימא לן אין דבר שבערווה פחות משנים ואפילו הכי האמינה התורה לאב ואם כן אלם נאמנתו כשני עדים, ומשום הכי יש לומר דשוב אינו נאמן לומר אמתלה – דלאסרה הימניה רחמנא ולא להתירה, דהא אלו אמר 'נתגרשה בתי' לא היה נאמן להוציאה מחזקת אשת איש, וכך כתב הר"ן שם. הכי נמי דאינו נאמן לומר אמתלה. ולפי זה לא קשיא מידי מנדה דנאמנת לומר אמתלה – כיון דרחמנא הימניה אף להתיר מ'וספרה לה' הכי נמי נאמנת לומר אמתלה."

מבואר שיש לחלק בין נאמנות עד אחד באיסורין כבנידה שהתורה האמינה עד אחד – בין לאיסור ובין להיתר, לכן גם מהניא שם אמתלה כשבאה לשנות מאיסור להיתר. מה שאין כן באב שהתורה האמינה רק לאסור ולא להיתר, ולכן אין לנו מקור שיהיה נאמן להתיר אפילו באמתלה.

חידושו של החוות דעת בעניין נתינת אמתלה ב'שוויא אנפשיה' מוסכם אצל רוב הפוסקים

ברם בעניין שהוא דבר שבערווה כבנידון דידן דבעינן ביה גביית עדות של שני עדים בפני בית דין, לכאורה לכולי עלמא הנאמנות של עד אחד (שהדבר נוגע אליו) היא רק מדין 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא', ועל יסוד זה לא מצינו מי שחולק על דברי החוות דעת שלא תועיל אמתלה אפילו אחר מעשה.

ואף ששאר האחרונים תירצו את הסתירה מהוחזקה נידה לדין שוחט שנאמן באמתלה בדרך אחרת משל החוות דעת, אין מכאן ראייה שהם חולקים על עיקר יסודו דמהניא אמתלה בשוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, אלא מוכח – לכל היותר – שהם סוברים כשיטת השב שמעתתא שיש אפשרות חזרה בעדות עד אחד אפילו אם היא כבר התקבלה בפני בית דין וכמו שהעלה החוט המשולש הנ"ל. אבל בדבר שבערווה כבנידון דידן לכאורה סברה פשוטה שכל עוד לא באו שני עדים, אין לאמירתה תוקף אלא מדין שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, ושוב מהני חזרה באמתלה כמבואר בכתובות (כב, א) וכנ"ל.

כבר הזכרנו כי החזון איש האריך מאוד לדון אם עד אחד יהיה נאמן לחזור בו לאחר שהעיד בפני בית דין, ונראה שנוטים דבריו שיש ביכולתו לחזור בו באמתלה אם לא העיד בפני בית דין וכך מביא שם מדברי הפלאה. אבל לעניין חזרה מהגדה שאינה בגדר עדות, אלא של שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, פשיטא ליה לחזון איש דמהניא חזרה באמתלה אפילו נאמרו הדברים בפני בית דין, וזו לשונו:

"[...] דאי אמרה חוץ לבית דין – הלא קיימא לן דעד אחד שאמר חוץ לבית דין שהיא זקוקה ובבית דין אמר שידוע שאינה זקוקה נאמן, וכמבואר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בתשובת הר"ן (סימן מז) – הובא בחלקת מחוקק (סימן יז ס"ק יז). ואם כן אף אם האשה נאמנת מן הדין, מכל מקום יכולה לחזור ממה שאמרה חוץ לבית דין ואפילו בלא אמתלא, אלא שצריכה אמתלא מחמת דשויה נפשה חתיכה דאיסורא – דבזה אינה יכולה לחזור בלא אמתלא כדאמר כתובות (כב, א) באמרה 'אשת איש אני' או אמרה 'טמאה אני' וכמו שכתב הרמב"ם (פרק ד מהלכות איסורי ביאה) אבל כשנתנה אמתלא ודאי נאמנת."

שוב ראיתי בהפלאה בספר כתובה (כתובות שם – דף כב ע"א ד"ה והא שווי' לנפשה חתיכה דאיסורא וכו') דבר חידוש, שגם באומרת "אשת איש אני" יש לה נאמנות שלא תועיל בה אמתלה במקרה שהעידה כן בפני בית דין, וזו לשונו:

"יש לדקדק דאפילו בלא הך סברא שוויא אנפשיה וכו' תיפוק ליה כיון דנאמנת לומר 'אשת איש אני' הואיל דבידה לקדש את עצמה, הוי ליה כעד אחד שאמר 'נתנסך יינך' או טבח שאמר על בהמה שהיא טריפה, דאינו נאמן שוב לחזור מדבריו ולומר 'שקר אמרתי' כדאיתא ביורה דעה (סימן א וסימן קכז). ואם כן הכי נמי כיון שאמרה 'אשת איש אני' הרי היא כעד אחד שנאמן באיסורין – האיך יכולה לחזור בה. וצריך לומר בדוחק דעדיפא מיניה מקשה."

מבואר דסבירא ליה שאישה האומרת "אשת איש אני" נאמנת לא רק מדין 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' אלא מצד עדות של עד אחד. אולם דבריו קשים להולמם דלמאי נפקא מינה שיש לאישה נאמנות לומר שהיא אשת איש יותר מאילו הייתה נאמנת מדין 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' – וכי תהיה לה נאמנות לעניין לסקלה אם תזנה, וכבר הקשה עליו רבי עקיבא איגר (בשור"ת מהדורא קמא סימן פה ובגיליון שם) וזו לשונו:

"דבריו תמוהים דבאמת היא אינה נאמנת מכח דבידה כמו שכתבו תוספות ישנים (כתובות דף כו) דלא מקרי 'בידה' כיון דאולי לא תמצא איש שירצה לקדשה, אלא דהתורה האמינתו לאב מגזרת הכתוב כל זמן שבידו לקדשה (לאפוקי בוגרות), אבל היא לא מהימנא רק מדין שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא [...] אלא דמכל מקום נפקא מינה לדברי הרב באב שאמר בפני הבית דין קדשתי את בתי דלא מהני אמתלא."

מבואר דסבירא ליה לרבי עקיבא איגר שרק באב ישנה נאמנות לומר "קידשתי את בתי" אבל לאישה עצמה אין כל נאמנות אלא רק 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' וכוודאי תועיל בה אמתלה אפילו אמרה כן בפני בית דין. וראה שם שכן מוכח מהגמרא בקידושין (סג, ב).

ויש להעיר שייתכן שההפלאה ורבי עקיבא איגר חלוקים בגדר 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' אם הוא מדין נדר או מדין נאמנות – ראה בקצות החושן (סימן פ ס"ק ג) שנחלק בזה עם השב יעקב והדברים ארוכים ואין כאן מקום להאריך – ולפי זה יש לומר שההפלאה סבירא ליה ש'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' הוא מדין נאמנות, ונפקא מינה שאישה שאמרה "אשת איש אני" אף אם אינה חייבת סקילה במקרה שתזנה, מכל מקום תהיה אישה זו לפחות באיסור סקילה, ואילו רבי עקיבא איגר סבירא ליה ש'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' הוא רק מדין נדר ולא שייך בזה אפילו איסור סקילה.

הנוגע לנידון דידן הוא כי פשוט שתועיל אמתלה כיוון שהתוקף לאמירתה שהיא נשואה הוא לכל היותר מדין 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' וכו"ל – לא מבעיא לשיטת רבי עקיבא איגר אלא אפילו לשיטת ההפלאה: הרי האישה מעולם לא טענה בפני בית דין שהיא נשואה נכון להיום, אלא אחר שהציגה את הרישום בתעודת זהות, הסבירה מיד שהיא גרושה מאז קבלת הגט בשנת תשנ"ט. והרי נתבאר שגם לפי שיטת ההפלאה אפילו אמרה שהיא אשת איש נאמנת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לחזור בה באמתלה כיוון שאמרה כן מחוץ לבית הדין. וקל וחומר בנידון דידן שלא הייתה כל אמירה מפורשת מצדה שהיא אשת איש נכון להיום.

האם אמתלה מועילה ללובשת כיסוי ראש כדרך הנשואות

שוב ראיתי כי לכאורה יש להוכיח מדברי האחרונים בנדון אחר שחולקים הם על יסוד חידושו של החוות דעת: האחרונים דנים אם כיום יש להאמין לאישה האומרת "אשת איש הייתי וגרושה אני" מדין 'הפה שאסר' כי הנשים הנשואות הולכות בכיסוי ראש ונמצא שלא מפיה אנו חיים לעניין הנישואין, שהרי כבר הוחזקה להיות אשת איש מחמת לבושה, כמו נידה שלבשה בגדי נידות, וממילא גם אמתלה לא תועיל – כדין נידה בכהאי גוונא.

וכמו כן כתב בשו"ת בית דוד (סימן כב) וכמובא בפתחי תשובה (אבן העזר סימן קנב ס"ק 1):

"דיש לפקפק אם זה [=דין אמתלה] נוהג האידנא, לפי המנהג במדינתנו שהנשואות ניכרות במלבושיהן שהבתולות הולכות פרוצות ראש והנשואות ראשיהן מכוסות אם כן יש לדמות להא דאמר רב יהודה הוחזקה נדה בשכנותיה בעלה חייב עליה משום נדה ואף אמתלא לא מהני והיינו משום שעשתה מעשה ללבוש בגדי נדותה תו לא מהני אמתלא כמו שכתבו הפוסקים והכי נמי דכוותיה כיון שהחזיקה עצמה לכסות ראשה וכו'"

וראה בפתחי תשובה (שם) שהביא בזה מחלוקת אחרונים, ומוסבר שם שהדעות המחזיקות שגם כיום ישנו להיתר זה מדין 'הפה שאסר' כי לעתים גם בתולות הולכות בכיסוי ראש.

ואם נאמר כיסוד חידושו של החוות דעת שרק בעניין עדות שכבר התקבלה לא שייך חזרה אפילו באמתלה, אבל בעניין של 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' ישנה אפשרות חזרה באמתלה – לא הייתה צריכה להיות כל משמעות למה שהנשואות הולכות בכיסוי ראש כי שונה הוחזקה נדה בשכנותיה שנאסרת מדין 'עד אחד נאמן באיסורין' ולכן לא מהני חזרה מעדות אפילו באמתלה, מה שאין כן בעניין ראייה על היותה נשואה מכוח לבושה שהוא עניין של דבר שבערווה שלא תיתכן בו עדות בלא שני עדים כשרים ובעל כורחך שזהו רק מדין 'שוויא אנפשיה', ולפי דברי החוות דעת הלוא מהני חזרתה בנותנת אמתלה בעניין שהוא רק מדין 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא'.

ויתכן ליישב לפי מה שביארנו בדברי החוות דעת שכאשר הוחזקה נידה בשכנותיה – הגם שלא העידה זאת בפני בית דין – אין בכוחה לחזור בה, והיינו טעמא כיוון שהיא הוחזקה כך בפני רבים הרי זה נדון כ'אנן סהדי' שאינו מחוסר גביית עדות בפני בית דין וזה שווה ערך כאילו נגבתה העדות בבית דין. לכן תו לא שייך חזרה מזה כי נדון כמו עדות ולא רק כ'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא'.

ועוד יש לדון בעיקר חידושו של החוות דעת אם הדבר תלוי ביסוד תוקף 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא', שאם נאמר שזהו מדין נאמנות, שוב אין הבדל בין עדות שהתקבלה לבין 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא', כיוון שגם 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' מקבל תוקף מדין נאמנות ושוב לא שייך בזה חזרה. אבל אם תוקף 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' הוא מדין נדר יש מקום לומר כדברי החוות דעת דמהניא נתינת אמתלה ואז נהפך הדבר לכעין נדר בטעות (וכבר הזכרנו כי בעיקר חקירה זו נחלקו השב יעקב והקצות החושן בסימן פ ס"ק ג).

עוד יש לומר שהמבקשת כבנידון דידן שהיא פתיה, אפשר שאין עליה טענה מדוע לא הציגה מסמך שהיא מגורשת כי פתיה כמוה אינה מחשבת עניין זה וכמו שהעידה בת דודתה גב'

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

[מ' ס'] שלא עלה בידה לשכנע את המבקשת ואת אמה לשנות את מעמדה בתעודת זהות לגרושה.

מסקנה

כפי שנתבאר, לפי דרכו של החוות דעת: אישה האומרת "אשת איש אני" – אין לה דין נאמנות ודבריה מתקבלים רק בתורת 'שוויוא אנפשיה חתיכה דאיסורא' וממילא מהניא בה אמתלה אפילו עשתה מעשה. ובפרט של הלכה זו לא מצינו מי שחולק להדיא על החוות דעת.

אכן גם בלי טעם זה, הרי כפי שנתבאר בתחילת דברינו יש לצדד שהרישום בתעודת זהות כנשואה לא נחשב כלל כ'עשיית מעשה' ונמצא שיש לקבל את הסברה של המבקשת כאמתלה וכנ"ל.

מה עוד שלפי רוב העדויות, המבקשת לא החזיקה עצמה כנשואה, וגם לפי העדות של האחות שהמבקשת הייתה מספרת לה שהיא נשואה בצירוף תמונות מהעבר – הנה אין לנו עדות כי היא ביקשה להציג עצמה נשואה נכון להיום. ומה עוד שלפי כל העדויות אין למבקשת בעולמה כי אם את אמה המבוגרת ואת בת דודתה הדורשת בשלומה ומעולם לא נשמע על גבר הטוען להיות בעלה.

החלטה

על סמך הצהרת המבקשת גביית העדויות והחומר שבתיק, בית הדין מאשר כי המבקשת [פלונית] התגרשה מבעלה [פלונני] בתאריך ט"ו בשבט תשנ"ט (1.2.1999) בבית דין צדק לעדת הספרדים ניו יורק בראשות הרב אליהו בן חיים.

פסק דין זה בא במקום תעודת גירושין.

ניתן ביום כ"ט בניסן התשע"ז (25.4.2017).

הרב חיים ו' וידאל